

Lendák-Kabók Karolina

Újvidéki Egyetem

A magyar nők sikerének útja a szerbiai felsőoktatásban

A tanulmány célja a magyar nemzeti közösségből származó nők helyzetének elemzése a szerbiai felsőoktatási rendszerben, a rendelkezésre álló statisztikai adatok, a törvényes keret és a szerző által készített interjúk elemzése alapján. A kutatás fókuszpontjában az Újvidéki Egyetem (ÚE) mérnöki, illetve matematika szakain tanuló fiatal nők voltak. A tanulmányban több megoldás kerül bemutatásra a hátrányos helyzet leküzdése érdekében, illetve a szerző felhívja a figyelmet a nők műszaki tudományokban való jelenlétének fontosságára.

Bevezető

A szerbiai Vajdaság Autonóm Tartományban (a továbbiakban Vajdaság) lakossága egy multietnikai és multikulturális közösség. Egyik etnikumát a „délvidéki” magyarság képezi – Vajdaságban él a szerbiai magyar nemzeti közösség túlnyomó többsége. A Vajdaságban élő magyar nemzeti közösség helyzetéről számos kutatás készült, melyek fókuszában nem csak a magyar közösség egyre csökkenő létszáma szerepelt, hanem a vajdasági magyar hallgatók egyetemválasztása és tanulmányi migrációja is. A kutatások nem foglalkoztak külön a magyar hallgatónőkkel, akik otthon maradtak és felvállalták azt a kihívást, hogy nem anyanyelvükön folytatják az egyetemi tanulmányaikat.

A vajdasági hallgatónők szakválasztási preferenciái követik a megszokott “trendet”, miszerint a nők inkább a társadalomtudományokra iratkoznak, vagy ha a természettudományok mellett döntenek, azokon belül is a sokszor nőinek titulált, tanári szakokat preferálják. Fontos tényezőként hat a vajdasági magyar hallgatónők pályaválasztására a többségi nyelv ismeretének szintje, ugyanis nagy kihívást jelent az egyetemi tanulmányok elején tapasztalt nyelvismereti hiányok leküzdése. A hiányos nyelvismeret kevesebb gondot okoz a mérnöki, természettudományi és matematikai szakokon (angolul: Science, Technology, Engineering, Mathematics (STEM)) tanuló magyar fiataloknak, hiszen a felsorolt szakágakon a sikeres továbbtanulás kisebb mértékben függ a többségi nyelv tökéletes ismeretétől. Korántsem állítható,

hogy azok a hallgatónők, akik STEM szakokra iratkoznak az Újvidéki Egyetemen (ÚE) belül, nem szembesülnek többszörös kirekesztéssel. A STEM szakok nem csak azért érdekes a dolgozat szempontjából, mert a sikeres tanuláshoz nem szükséges a többségi nemzet (szerb) nyelvének tökéletes ismerete, hanem azért is, mert STEM végzettséggel könnyebb munkához jutni, illetve a várható bevételek szintje is magasabb lehet.

A dolgozat célja a magyar nemzeti közösségből származó nők helyzetének elemzése a szerbiai felsőoktatási rendszerben, méghozzá a törvényes keret, statisztikai adatok és félig strukturált interjúk elemzése alapján. A törvényes keret rövid áttekintése összképet alkot az állam oktatáspolitikájáról, valamint a nemzeti közösségekre vonatkozó politikájáról is. A dolgozat arra próbál rávilágítani, hogy mely nehézségekkel kell, hogy megküzdjenek a magyar hallgatónők a STEM szakokon belül, illetve hogyan látják egy magyar nő sikerének útját a szerbiai felsőoktatási rendszerben, vagyis az „egyetemi hierarchiában”. A dolgozat rámutat, hogy a hallgatónők számára, mind a STEM, mind a többi szakokon, a legfontosabb nehézséget, és egyben a kirekesztést, a társadalmi nem szerinti megkülönböztetés jelenti, majd utána a nemzeti hovatartozás, anyanyelv, kulturális különbségek, osztálybeli különbségek stb. Az első tényező látható tényezőként jelenik meg, míg a többi láthatatlan. Az eddig felsoroltak mellett a dolgozat olyan intézkedéseket (is) javasol, amelyekkel a diáklányokat a STEM szakok választására lehetne ösztökélni.

Módszertan

A kutatás kvantitatív részének alapját az ÚE négy tanévének (2009-2012) statisztikai adatai, valamint a Szerb Köztársaság Statisztikai Hivatalának anyaga képezik. Mellettük Szerbia alkotmányát, valamint a felsőoktatására, esélyegyenlőségére és a kisebbségekre vonatkozó normatív keretet elemeztem.

A kutatás kvalitatív részét öt félig strukturált interjú elemzése képezte. Az interjúalanyok kiválasztásának legfontosabb kritériumai a következők voltak:

- magyar származás,
- magyar nyelvű általános és középiskolai oktatásban részesültek,
- mérnöki és matematikai szakokon folytatják tanulmányaikat.

Az interjú alanyok egyetemi tanulmányaik különböző stádiumában voltak, a III. éves BSc hallgatótól a doktjelöltig. Az interjúáltak ÚE Természettudományi-Matematikai Karáról és a Műszaki Tudományok

Karáról voltak. Az elemzések során az interjú alanyokat I1, I2, I3, I4 és I5 kódokkal jelöltem. Az elemzés fókuszpontjai a következők voltak:

- gyermekkori etnikai alapú konfliktusok,
- nehézségek a tanulmányi évek alatt,
- család és karrier összeillesztése,
- társadalmi nem alapú szegregáció az egyetemen,
- véleményük a magyar nők kutatói/tanári, illetve vezető szerepének betöltéséről a műszaki és matematika szakokon az ÚE-en.

Az interjúk alapján egy képet próbáltam kialakítani a magyar, fiatal nők helyzetéről nem csak az egyetemen, hanem a kisebbségi létben is, mely akaratlanul is, de egy önként vállalt teherként követi őket az életükben.

Szakirodalom áttekintés

Európában a nők 60%-át képezik az egyetemi oklevelet szerző hallgatóknak, de továbbra is alulképviseltek a műszaki tudományágakban. A műszaki egyetemeken oklevelet szerző nők alulképviseltsége fontos szociálpolitikai problémát jelent (Mann & DiPrete 2013).

A STEM szakokon a férfiak dominálnak – az egyetemi hallgatók többsége ezeken a szakokon férfi, illetve később a kutatók és a munkát vállaló szakemberek többsége is férfi (Schiebinger 2011). Egy nő és egy férfi közül, akiknek az addigi tanulási eredményei azonosak, a nőnek 50-70 százalékkal kisebb az esélye hogy STEM szakon szerezzen oklevelet (Breda & Ly 2012). 2010-ben a megszerzett PhD oklevelek többségét nők szereztek Európában, kivéve a matematika és számítástechnika (40%), illetve a mérnöki, gyártástechnikai és építészeti szakokon (26%), amely területeken a legtöbb PhD oklevelet védték meg a hallgatók (She Figures 2012 Gender in Research and Innovation 2013). A nők alulképviseltsége a technikai tudományokban továbbra is nagyon feltűnő, habár az információs-technológiák fejlődésével (IT) és térhódításával egyre több nő használja az IT legújabb vívmányait (pl. okos telefonok, Internet, szociális hálózatok), nem csak kommunikációs szükségleteik kielégítésére, hanem tudományos értelemben is (Wasserman & Richmond-Abbot 2005). A férfiak több tapasztalattal rendelkeznek a számítógép használatában, főleg a programozásért kifejtett érdeklődésüknek, valamint a számítógépes játékok popularitásának és széleskörű elterjedésének köszönve (Schumacher & Morahan-Martin 2001). Másrészt vannak olyan vélemények is, hogy a nők hiányát az IT-ben szociális és gazdasági státuszukhoz lehet fűzni és nem a társadalmi nem alapú különbségekhez

(Bimber 2000). Érdemes kiemelni, hogy a statisztikai adatok alapján, azok a nők, akik műszaki tudományokra iratkoznak a szerbiai egyetemeken, gyorsabban fejezik be a tanulányaikat, mint a férfi kollégáik (Statisztikai évkönyv 2009–2012).

Ki kell hangsúlyozni, hogy a kulturális különbségek is nagy hatással vannak a számítógép használatára. Egy kutatás, amelyet Kínában és Nagy-Britanniában végeztek, kimutatta, hogy a kínai nők kisebb számban használják a számítógépet az angol nőktől (Li & Kirkup 2007). Fontos kulturális jelenség az is, amikor a társadalmi normák diktálják a nőknek, hogy kevésbé használják a számítógépet, mert azok használata „férfias terület”, míg a nők számára előrelátott területek a tanári, egészségügyi, gondozási és hasonló szerepkörök. Ez a kulturális jelenség jelentős mind Kínában, mind Nagy-Britanniában (Li & Kirkup 2007).

A kulturális különbségek a magyar és a szerb nők körében is észlelhetők, viszont egy másik szempontból. A magyar lakosság zöme Vajdaság kisebb településeiben él (Újvidék községében a 2002-es népszámlálás szerint csak 5,4% magyar él és a létszámuk azóta csökkenően van), ahol a hagyományos gondolkodásmód, a nemi sztereotípiák és a nemi szerepek sokkal kifejezettebbek, mint a városban. A magyar nők, akik Újvidékre tanulni jönnek és a szerb nők, akik Újvidéken élnek és tanulnak, egy teljesen más kulturális háttérrel rendelkeznek. Ezzel összhangban a magyar nők azzal a céllal jönnek tanulni Újvidékre, hogy utána egy „biztos, nőnek való szakmával” rendelkezzenek, illetve a könnyebb utat keresik – nem gondolván arra, hogy a könnyebb utat nem feltétlenül a társadalom tudományok biztosítják.

Vajdaság egyetemén, az Újvidéki Egyetemen tanuló magyar egyetemisták tudományterület szerinti szakválasztása már évtizedek óta egy jellegzetes szerkezetet mutat: legtöbbször a társadalom- és humán tudományokat választják, a természet- és matematika-tudományok, illetve a művészetek részaránya nagyobb a vajdasági átlaghoz képest, viszont a technikai-technológiai tudományok esetében alulképviselet, és ez az egészségügyi tudományokra is jellemző (Gábrity-Molnár 2009). A magyar nők alulképviselet a műszaki tudományokban és ennek több oka is van, elsősorban a sztereotípiák és az otthoni nevelés, amelyek a nőket inkább a „biztos” tanári pálya felé irányítják, főleg ha azt még anyanyelven is tanulhatják (Lendák-Kabók). A vajdasági magyar hallgatókkal/fiatal diplomásokkal készített beszélgetések során újra megbizonyosodhattunk, hogy a Magyarországon tanuló, oklevelet szerző hallgatók érvelése között sokszor szerepel, hogy bizonyos képzés „csak Belgrádban van”, vagy „csak szerb nyelven” tanulható, viszont ők „saját anyanyelvükön szerettek volna tanulni” és oklevelet szerezni, „minőségi, színvonalas oktatás keretein belül”, színes

kínálat mellett (Takács 2013b, 115). „A szakválasztás során a hallgató szakmai érdeklődése mellett döntő az oktatási intézmény közelsége, sőt tannyelve is” (Gábrity-Molnár 2005, 225). „A nyelvi gátlások leküzdése több erőfeszítést követel, és nagyobb lemondásokkal jár, így azon hallgatók, akik nem anyanyelven tanulnak, hátrányos helyzetbe kerülnek” (Lendák-Kabók 143).

Normatív keret

Szerbiában a felsőoktatásról szóló törvény (SZK Hivatalos Közlönye 76/2005, 100/2007, 97/2008 és 44/2010 sz.) előírja, hogy felsőoktatásban mindenki részesülhet, ha előzőleg megszerezte a középiskolai diplomát, függetlenül a faji hovatartozásától, bőrszínétől, szexuális hovatartozásától, etnikai hovatartozásától, nemzeti és szociális háttérétől. A szerb alkotmány (SZK Hivatalos Közlönye 98/2006 sz.) külön rendelettel szavatolja a nők és a férfiak egyenlőségét. A nemi egyenjogúságról szóló törvény (SZK Hivatalos Közlönye 104/2009 sz.) előírásai szerint tiltott a diszkrimináció az oktatási intézmények és a szakképzésre irányuló intézmények keretein belül.

Szerbiában a diszkrimináció tilalmáról szóló törvény (SZK Hivatalos Közlöny 22/2009 sz.) tiltja az oktatásra vonatkozó diszkriminációt és a nem alapú diszkriminációt is. A felsőoktatásról szóló törvény (SZK Hivatalos Közlönye, 76/2005, 100/2007, 97/2008 és 44/2010 sz.) előírja, hogy az oktatás nyelve a szerb, viszont a felsőoktatási intézmények a státútumukkal összhangban megszervezhetik az oktatást, az oktatás egyes részeit, a vizsgáztatást, valamint a szakmunkák, magiszteri- és doktori disszertációk megvédését a nemzeti kisebbségek nyelvén (is). A felsőoktatási intézmény tanulmányi programot valósíthat meg a nemzeti kisebbség nyelvén, illetve idegen nyelven, ha a program jóváhagyása megtörtént, illetve akkreditálásra került.

Az alkotmány és a törvényrendeleteken kívül fontos megemlíteni két jelentős stratégiát. A Nemzeti stratégia a nők helyzetének javításáért és a nemi egyenjogúság előrehaladásáért (SZK Hivatalos Közlönye 15/2009 sz.), melynek célja az esélyegyenlőség az oktatás terén, illetve a nemi egyenjogúság elveinek az oktatásba való integrálása. Az Oktatásfejlesztési stratégia 2020-ig (SZK Hivatalos Közlönye 107/2012 sz.) meglepően egyáltalán nem említi az esélyegyenlőséget, mint szempontot az oktatás terén.

A törvényes és stratégiai keret elemzése alapján leszögezhető, hogy Szerbiában a nők és a férfiak *de iure* egyenlők a felsőoktatás terén. A nemzeti kisebbségeknek is joguk van anyanyelvükön folytatni egyetemi tanulmányaikat, viszont ez a joguk a gyakorlatban csak kis részben valósul meg, ugyanis csak egy karon, név szerint a szabadkai Magyar Tannyelvű Tanítóképző Karon (MTTK) van teljes egészében magyar nyelvű oktatás.

Nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a tényt, hogy az esélyegyenlőség nem szerepel az oktatási politika célkitűzései között. Ez nagy jelentőséggel bír, hiszen a diszkrimináció még mindig jelen van az országban, többek között a felsőoktatásban is. Pozitív fejleményként megemlítést nyerhet az a tény, hogy az alkotmány illetve a diszkrimináció tilalmáról szóló törvény előírásai szerint megerősítő intézkedések bevezetése is lehetséges, így az esélyegyenlőség biztosítása külön beavatkozásokkal is lehetséges. A dolgozatban kimutatjuk majd, a vajdasági fiatal nők példáján keresztül, hogy a fenn elemzett, viszonylag modern törvényes keret mellett is a nők és a férfiak helyzete *de facto* nem egyenlő a felsőoktatás terén.

Statisztikai adatok elemzése

A Statisztikai Évkönyv adatai alapján Vajdaságban a 2009-es évben a magyar lakosság száma 285,141 volt, 2012-ben a magyar lakosság száma csökkent és 251,136-ot számlált. A magyar lakosság 13%-ban vesz részt Vajdaság Autonóm Tartomány összlakosságában. „A demográfiai trendek alapján a vajdasági összlakossághoz viszonyítva a magyarok aránya fokozatosan csökken, és részben e demográfiai tény hatására is, a magyar hallgatók részaránya az összes vajdasági hallgatók számában egyre kevesebb” (Gábrity-Molnár 2009).

Az Újvidéki Egyetemen tanuló magyar egyetemisták részaránya sokkal kisebb a magyar nemzetiségű lakosság arányához viszonyítva, például a 2012/13-as tanévben a magyar hallgatók száma az összes hallgatói létszámhoz viszonyítva mindössze 6,77%. Ezek az adatok csak az ÚE 14 karára vonatkoznak, a főiskolák nem tartoznak az Újvidéki Egyetemhez, és az ott tanuló diákok adatait nem elemeztem – sem a többségi nemzethez tartozóakat, sem a magyarokat. A magyar hallgatók hátrányos arányára kihat még egy fontos tényező, név szerint az, hogy nagy számuk Magyarországon folytatja egyetemi tanulmányait: a „vajdasági magyar hallgatók Magyarországi tanulmányokban a '90-es évektől egyre nagyobb arányban vesznek részt, pl. 2010-ben összesen 1 385 délvidéki hallgató tanult Magyarországon, a vajdasági magyar hallgatók 30%-a” (Takács 2013b, 109). Az anyanyelvi felsőoktatás hiányában, ez a tény sajnos nem meglepő. „A vajdasági magyarok viszonylagos lemaradása iskolavégzettségük terén, nem a gyengébb képességeik miatt történik, de esélyegyenlőtlenségük növekszik az államnyelv ismeretének hiánya és az anyanyelvű iskolai tagozatok, vagy a minőségi tanári káder, tankönyvek hiánya miatt” (Gábrity-Molnár 2009, 23).

A Magyarországon tanuló vajdasági magyar diákok érvelése elgondolkodtató, ugyanis nagy számuk nem tervez a diplomaszerezés után hazajönni. „A Magyarországon szerzett oklevéllel – az Európai Unió

országainak munkaerőpiacán – jobb elhelyezkedési esélyeket remélnék a fiatalok, a szülőföldön viszont (a visszatérés esélyét is latolgatva) munkaerőpiaci integrációs problémákkal, a környezetnyelv (szerb) ismeretének hiányával, valamint a honosítási folyamatok hazatérést ellehetetlenítő, bürokratikus folyamataival szembesülnek” (Takács 2013a, 118).

A magyar hallgatók összlétszámát figyelve a legtöbben (úgy nő, mint férfi) az Újvidéki Egyetem legnagyobb karain tanulnak, mégpedig a Közgazdasági Karon, a Természettudományi Karon illetve a Műszaki Karon. Nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a tényt sem, hogy a Közgazdasági Karon létezik magyar tannyelvű csoport (Szalma), így egyes egyetemisták egyetemválasztására ez a tényező is jelentősen kihat.

A vajdasági, magyar hallgatóknak képviseltsége az Újvidéki Egyetemen belül az ún. „hagyományos pedagógus szakmákban” a legkifejezettebb. A szabadkai Magyar Tannyelvű Tanítóképző Karon és a zombori Pedagógus Karon (ahol részleges anyanyelvű oktatás létezik) a magyar nők képviseltsége több mint 85%, a magyar férfiak 15%-ával szemben. Ezek az adatok egyértelműen arra engednek következtetni, hogy a fiatal nők szakválasztására az anyanyelvi oktatás nagy jelentőséggel bír. A többségi nyelv megfelelő ismeretének hiánya hátrányos helyzetet és önbizalomhiányt eredményez, mely a „könnyebb út” (értsd. pedagógus szakok, illetve magyarországi továbbtanulás) választását eredményezi. A magyar nők érdeklődése kifejezett a Bölcsészettudományi Kar és a Természettudományi Kar iránt, ahol úgyszintén a pedagógus szakokat részesítik előnyben. A nők százalékos aránya a vajdasági magyar hallgatók összlétszámához képest a következő: a Technológia Karon és az Orvostudományi Karon mint 70%, a Műszaki Karon, Építőmérnöki Karon, a Mezőgazdasági Karon és a Testnevelési Karon viszont átlagosan alig valamivel több, mint 30%. A fenn felsorolt karokon a hagyományos „férfias foglalkozások” tanulására van lehetőség, amelyeket a fiatal magyar nők nem szívesen választanak. Ennek két oka is van, a sztereotípiák és az otthoni nevelés, amelyek a nőket inkább a „biztos” tanári pálya felé irányítják, főleg ha azt még anyanyelven is tanulhatják (Lendák-Kabók). Az anyanyelvű tanulás hiánya felismert probléma a nemzetközi szakirodalomban is. Az angol nyelvterületen a nem angol anyanyelvű egyetemisták körében észlelhető a hallgatók alulteljesítése, hiszen nem csak az angol nyelvet kell elsajátítaniuk, hanem a szakterminológiát is (Crawford & Caudlin 2013). Vajdaságban még mindig léteznek olyan helységek (pl: Kanizsa, Ada, Zenta) ahol a magyar lakosság többségben van, így a szerb nyelv használatára szinte nincs is szükség. A szerb nyelv tudásának hiánya csak akkor kezd igazán gondot jelenteni azon fiatalok számára, akik magyar környezetben nevelkedtek, amikor egyetemre iratkoznak. A zárt, teljesen magyar környezet egy mesterséges helyzetet alakít ki, mi szerint az ott nevelkedő fiatalok

nincsenek tisztában hátrányos helyzetükkel, ami a szerb nyelvtudás hiányát illeti. Ehhez még hozzátesz a múlt századbeli politikai helyzet máig napig érezhető hatása, a magyar ajkú egyetemisták iránt még mindig jelen vannak a mesterségesen kialakított előítéletek, mi szerint a magyarok ellenségesek a szerb nyelv iránt. A vajdasági lét kihívásait kiválóan summázza a következő idézet: “A magyarsághoz való tartozás a határon túli kisebbségiekben naponta fölkavaró, eldöntésre váró kérdéseket vet föl, megkerülhetetlenül jelen van a mindennapi életben, szüntelen állásfoglalásra kész, sokszor a lét és a nemlét közötti sorsharcot jelenti” (Hódi 15).

Fel sem merül az a kérdés, hogy vajon megfelelő-e a szerb nyelv oktatása az iskolákban és miért nincs változás e téren már évtizedek óta. Hiszen szerb nyelvet, mint környezetnyelvet az iskolákban elavult és túl nehéz tankönyvek alapján tanítják, ami nem vezet eredményhez és azon magyar fiatalok, akiknek környezetük sem követeli meg a szerb nyelv tudását, a hátrányos helyzete szinte biztos az egyetem kezdetén. A nyelvi gátlások leküzdése több erőfeszítést követel, és nagyobb lemondásokkal jár, így azon hallgatók, akik nem anyanyelven tanulnak, hátrányos helyzetbe kerülnek már a tanulmányaik kezdetén. Ennek negatív vetülete az elért eredményekben is megmutatkozik, illetve azok a hallgatók önbizalomhiányban szenvednek és érvényesülési vágyuk is alacsonyabb (Lendák-Kabók).

Interjúk elemzése

Gyermekkorai etnikai alapú konfliktusok

Mind az öt interjúalany (I1, I2, I3, I4, I5) etnikai alapú konfliktus részese volt gyermekkorában, főleg az általános és középiskola alatt. Ez a tény nem meglepő, ha figyelembe vesszük, hogy mind az öt interjúalany a 90-es években élte gyerekkorát, amikor Jugoszláviában dúltak a délszláv háborúk és fokozott volt a nemzeti alapú gyűlölet szítása a médiumokban. “Meg kell említeni, hogy az 1990-es szerbiai és az 1992-es jugoszláviai alkotmány nem csak korlátozza a kisebbségi jogokat, de meg is fosztja anyagi alapjától. Kötelezővé tették a szerb nyelvnek, mint államnyelvnek használatát azzal az indokkal, hogy háttérbe szorult a kisebbségi nyelvekkel szemben...” (Mirnics Károly 37). Ezzel összhangban magyarul megszólalni az utcán vagy a tömegközlekedésen kockázatosná vált, ugyanis sokszor magával vonta a többségi nemzet tagjai általi „megszólást”. “Konkrétan a szerbiai lakosság egyharmada latens vagy kifejezett ellenszenvet, türelmetlenséget vagy gyűlöletet érzett más nemzetiségi csoportokkal szemben” (Gábrity-Molnár 2011, 45). Az egyik interjúalt a gyerekkori emlékeket idézi fel: “Nem tudom, talán egyszer-kétszer volt az, hogy, ugyebár én azt gyerek fejjel úgy fogtam fel, hogy kinevetnek, és

hazamentem sírva...” (I2). A matematika szakon tanuló interjúalany a középiskolai élményeket idézte fel:” Volt a középiskolában ilyen tekergetés, ugye, hogy ti magyarok vagytok, erre-arra, de inkább a fiúkat tekergették, minket, lányokat nem. Mert, ugye, az egész középiskolában összesen 15 lány volt. Talán még sokat is mondtam. És akkor minket, lányokat nem bántották a fiúk. Hanem inkább a fiúkat, őket bántották, mondjuk” (I1).

Mind az öt interjúalany az vallja, hogy az egyetemi tanulmányaik alatt nem volt részük etnikai alapú konfliktusban. A kollégáik és tanáraik támogatóak és megértőek voltak. Egy harmadéves hallgatónő következőképpen vélekedik: “Általános iskolában is az udvaron ment a beszólogatás, meg minden. Egy nagy pozitív meglepetésem volt az egyetemen, hogy amilyen vegyesen vagyunk, mindenki tudja, hogy magyar vagyok, és semmi hátrányom nincs belőle. Sőt, nagyon sokan megtanultak pár magyar szót, és akkor úgy szólnak, próbálkoznak, és az tetszik, hogy itt tényleg semmilyen nemzeti megkülönböztetés nincs” (I5).

Nehézségek a tanulmányi évek alatt

Az interjúalanyok különböző nehézségekkel küzdöttek a tanulmányaik alatt. Két interjúalany közül (I1 és I3) azt vallja, hogy az egyetemi évek alatt fő gondjuk az volt, hogy szakközépiskolába jártak és ebből kifolyólag nem szoktak rá a rendszeres tanulásra. A gimnáziumot végzett kollégák sokkal könnyebben találták fel magukat az egyetemi évek kezdetén. A villamossági szakközépiskolát végzett interjúalany így emlékezik vissza az egyetemi tanulmányira: “Mégis a villamosságiban nem kellett annyit tanulni, mint a gimnáziumban, és (én) ezt vettem észre különbségként, hogy én sokkal többet tanulok ugyanazért az osztályzatért, mint a többi” (I1). Az egészségügyi szakközépiskolát végzett hallgatónő a rendszeres tanulás hiányában szenvedett az egyetemi évek alatt: “Az pedig tény és való, ami amennyire tanulók hibája, annyira a tanároké is, hogy nem tanítottak meg minket tanulni. Azt, hogy leülni és tanulni. Ez az, amikor azt mondják, hogy a gimisek meg ugye többet melegítik a széket, és az egyetemen sokszor ez, a fejemhez csapódik...” (I3). Két interjúált viszont anyagi gondokkal küzdött: “Félretéve ezt a témát, nem kaptam meg sem a kreditet, sem a stipendiumot, holott 9-es¹ körüli volt az átlagom itt a FTN-n². Akkor el kellett kezdeni dolgozni, és akkor mondjuk rá, az ott, hogy munka is, meg sulis is, szóval itt osztanom kellett az erőmet. Nem lehetett arra menni, hogy az átlagot nyomjak, hanem akkor: legyen is meg tanuljak is!” (I2). A doktorjelölt hallgatónő önbizalom hiánnyal küzdött és anyagi gondjai is voltak: “Önbizalomhiány, ott a lelegején, ami

¹ A szerbiai felsőoktatási rendszerben az értékelési rendszer hatfokozatú skálán (5-10) történik.

² Szerbül: FTN (Fakultet tehničkih nauka) – Műszaki Kar

végül is abból jött, hogy nem tudtam eléggé szerbül... Az nagyon visszahúzott. Pénzhiány is volt. Az első év a főiskolán az eléggé szörnyű volt. Azután amikor átkerültem az egyetemre, az első év ott is ebből a szempontból, rossz volt. Dolgoznom kellett, dolgozni akartam mellette” (I4). A legfiatalabb interjúalt (I5) úgy véli, hogy nem volt nagyobb nehézsége, hiszen tudta a többségi nyelvet, viszont meg kellett szoknia a szerb nyelven való tanulást: “Az első szemeszterben inkább az a szerb tanulás, az átállás, meg a szerbül gondolkodás, a szerbül reprodukálás, azt volt kicsit nehezebb megszokni, de azután belejön abba is az ember, úgyhogy nem volt olyan szörnyű” (I5).

Család és karrier

A család szinte mind az öt interjúalanynál egyértelműen fontosabb a karriernél. A hallgatók szerint a nőnek a család fontosságát mindig szem előtt kell tartania. Tanulmányaik befejezte után, a családra fognak összpontosítani, a továbbképzésről szinte nem is gondolkodnak. A mesterképzést végző interjúalany a PhD meg sem fordult a fejében: “Hát mert családot szeretnék. Itt meg is áll az én tanulmányi munkám. Nem, tehát, ha befejezem, akkor család, és annyi. Nem voltam soha ez a karrierista típus, mindig, tehát azért fejezek egyetemet, hogy legyen egy tisztességes munkám, kicsit jobb fizetéssel, mintha középiskolával dolgoznék, viszont énnekem mindig az volt az első helyen, hogy: anyuka, háziasszony” (I1). A doktorjelölt interjúalany viszont nagyobb hangsúlyt fektet a karrierjére, úgy véli, hogy késlelteti a gyerekvállalást is miatta. A PhD fokozatának megszerzése az első számú prioritás az életében. “Lehet, hogy önző vagyok. Lehet, hogy arra játszok, most visszanezve, anyukát mennyire elhanyagolom az utóbbi időben, mert hát most az egyetem, meg a doktori. És nem foglalkozok velük igazán. Remélem, megváltozik, hogyha befejezem. Férjem, nem panaszkodik. Neki is sokat kell dolgozni, úgyhogy együtt dolgozunk nagyon sokat, még most is. De nem szeretném azt a címkét kapni, hogy ambíciózus hárpia...” (I4). Az önként vállalt lemondások mellett, a doktorjelölt interjúalt úgy érezte, hogy ha meg szeretné tartani a tanársegédi állását az egyetemen, akkor a lemondásokkal jár. “Nálunk a szakon nem tudom, hogy meg voltam-e különböztetve, de van hátrányom. Ha mindjárt a doktori elején – tehát ha az én generációmat vesszük – szülésre mentem volna, akkor feltételezem, hogy nem lett volna meghosszabbítva a szerződése³” (I4).

Társadalmi nem alapú szegregáció az egyetemen

³ A tanársegédi állás az egyetemeken Szerbiában mindig meghatározott idejű munkaszerződéssel jár.

Egy interjúalany kivételével a többi az ún. “női szakokon” tanul. A “női szakok” kevésbé megbecsültek és Műszaki Karon belül. Egyik interjúalt a Műszaki Kar, Számítástechnika és automatika szakirányára iratkozott, azon belül a Vezérléstechnika irányzatra. Ez egy tipikus “férfi szaknak” számít. Abban az évben, amikor felvételizett az egyetemre, a jelentkezők 25%-a volt lány. Ez meglepetésként érte az ott oktató tanári kart, mivel sokkal kevesebb nő szokott oda iratkozni. Az is meglepetésként hatott a tanársegédekre, hogy a viszonylag nagyszámú hallgatónő ellenére is nagyon sikeres évfolyamról van szó, az osztályzatok alapján. “Azt mondják, hogy az én generációmban sok lány van. Meg is vannak lepődve az asszisztensek, mert nagyon erős generáció vagyunk, ami az osztályzatokat illeti” (15).

Munkavállalás és vezetői munka az egyetemen

Annak ellenére, hogy mind az öt interjúalany azon a véleményen van, hogy nincs akadály a magyar nők előtt, hogy kutatói/tanári és vezető szerepet töltsenek be a STEM szakokon, egy rövid gondolkodás után, a válaszaik nem támasztották alá kezdő álláspontjukat. Azok az interjúaltak, akik nyelvi gátlásokkal küzdöttek fő akadállyal az előrehaladásban továbbra is a többségi (szerb) nyelv nem tökéletes tudását látják. Emellett a nőknek sokkal többet kell bizonyítaniuk, mint a férfiaknak. “De másik szempontból sokáig ellenezte (a tanszékvezető) a nők felvevését. Nagyon észre lehetett venni, bosszankodtam is miatta. Amikor elkezdték a civil katonaságot (a férfi kollégák), megoldották, hogy elég sok egyetemistánk maradjon ott a szolgálat után. És mivel a katonáskodóknak nem tudtak normális munkát adni, ezért sűrűn be voltak kapcsolva a tanításba. Egyszerű gyakorlatokat tartottak, ami viszont nem volt túl jó, vagyis túl fair, mert ugye így egy abszolút átlagos teljesítésű férfi olyan helyzetbe jutott, hogy taníthat... És utána felvették őket oktatási munkatársaknak, egy éves szerződéssel... azzal a szerződéssel ugyanakkora fizetés járt akkor, mint nekünk, asszisztenseknek” (14). 14 még azt is kihangsúlyozta, hogy nem szabad visszahúzódnia, el kell fogadni a munkákat. Önmagán veszi észre, hogy nőként nem vállal annyi munkát az utóbbi időben. Arra a kérdésre, hogy látja-e önmagát vezető szerepen az egyetemi hierarchián belül: “Túl sok a politika, és nagyon tudni kell az emberekkel. Az én legnagyobb gondom szerintem a nagyon nagy igazságérzet. Az egyetemistákkal szemben, a főnökkel szemben, a munkatársakkal szemben. Nagyon nehezen tudom lenyelni az igazságtalanságot. Amikor valaki olyasmiről kap előreléptetést, ami végül is nem az ő érdeme”.

Javaslatok

A nők nagyobb képviseltsége a műszaki tudományokban szükségszerű, hiszen egy állam sem képes kiaknázni a műszaki tudományágakat befejezett munkaerőből jövő összes kreatív energiát, ha a nők és a kisebbségek képviseltsége az említett tudományágakban nem megfelelő (Rosenbloom et al. 2008).

Az esélyegyenlőséget a műszaki tudományokban többféleképpen lehetne serkenteni. A fiatal magyar nők esetében az anyanyelvű oktatás lenne az első lépés és egyben a legfontosabb is, hiszen így nem kellene a nyelvi gátlás leküzdésén dolgozniuk, hanem az egyetemi tanulmányaikra tudnák fordítani teljes kreatív energiájukat. A kizárólag anyanyelvű oktatás viszont Szerbiában valószínűleg megnehezítené a munkaerő piacra való betörést a magyar fiatalok esetében, hiszen a többségi nyelv tudása a munkaerő piacon elengedhetetlen. Ezzel összhangban egy párhuzamos kétnyelvű felsőoktatás lenne talán a legjobb megoldás, mely ismertetné a hallgatókkal a szerb szakkifejezéseket is. A kétnyelvűséget előnyként kell megélni, hiszen abból kifolyólag több munkavállalási lehetőség kínálkozik, főleg akkor, ha ez a kétnyelvűség szakmán belül is érvényesíthető.

Fontos kiemelni, hogy a társadalmi sztereotípiák elleni küzdelem is szükséges és az otthoni nevelést is változtatni kell. Nem kell figyelmen kívül hagyni az általános és középiskolás oktatást és nevelést sem, amely a társadalmi nem (értsd. nemi megkülönböztetés) alapú sztereotípiákat a tankönyveken keresztül már a gyerekek kicsi korától beleneveli, többek között a „női” és „férfi” foglalkozások megkülönböztetésével (Lendák-Kabók).

A nőket többféleképpen lehetne a műszaki tudományok fele irányítani, vagyis arra ösztökélni, hogy a műszaki pályák egyikét válasszák. Szükségszerű hogy az állam felismerje és segítse az ez irányú törekvéseket. Egyik megoldás az lehetne, hogy a műszaki tudományokra iratkozó hallgatók számát olyan kvóták szabályoznák, amelyek megkövetelnék, hogy a költségvetés terhére tanuló hallgatók (értsd. állami ösztöndíjas hallgatók) számának bizonyos aránya nő kellene, hogy legyen (Lendák-Kabók). Az ilyen kvóták bevezetése biztosan serkenteni tudná a nők nagyobb képviseltségét a műszaki tudományokban. Emellett megfelelő ösztöndíjazási rendszer kialakítása is szükséges azon nők számára, akik a műszaki tudományokban kimagasló tanulmányi, illetve kutatási eredményeket érnek el. Az ösztöndíjazás már a középiskolában kezdődhetne azon diáklányok számára, akik már a középiskolában kimagasló eredményeket érnének el. Ilyen mód a középiskolás diáklányok bátrabban és elszántabban iratkoznának műszaki tudományokra az egyetemen.

A magyar anyanyelvű felsőoktatási munkaező képzése és támogatása is jelentős tényező lehetne. Ehhez megfelelő pénzügyi és motivációs kerettel itthon kellene tartani a tehetséges oktatókat és megőrizni a kommunista érában jól működő nemzet alapú munkáltatói kvótákat, amelyek lehetővé tették az Újvidéki Egyetemen a lakosság összetételével arányos számú magyar oktatói káder munkavállalását. Mára ez nagyon leeredukálódott és a kisszámú magyar anyanyelvű tanár sokszor önszorgalomból foglalkozik a hasonlóan kisszámú magyar hallgatókkal.

Ki kell emelni, hogy a civil szervezetek segítsége is szükséges a műszaki tudományok népszerűsítése érdekében a nők körében. Ilyen téren jó példaként a magyarországi Nők a Tudományban (NaTe) szervezetet lehet megemlíteni, amelynek célja a középiskolás lányok műszaki tudományok iránti érdeklődésének a felkeltése.

Összegzés

A dolgozat célja elemezni a magyar nemzetiségű fiatal nők helyzetét Szerbia felsőoktatási rendszerében. A dolgozat másodlagos célja felhívni a figyelmet a hallgatónők alulképviseletére a műszaki tudományokban, illetve rávilágítani milyen nehézségekkel kell megküzdeniük a STEM szakokon belül. Emellett a dolgozat olyan javaslatokat tartalmaz, amelyek serkenthetnék a nők érdeklődését a műszaki tudományok iránt.

A kutatás eredményei kimutatják, hogy Szerbia normatív kerete a felsőoktatás és az esélyegyenlőség terén kedvező a nők számára. A felsőoktatási törvény engedélyezi a nemzeti kisebbség nyelvét használó tanulmányi programok bevezetését, ha ezek jóváhagyása, illetve akkreditálása megtörtént. Sajnos a gyakorlatban a helyzetkép mégsem kedvez a magyar nőknek és ennek okai sokrétűek.

Az ÚE 14 karából csak a Magyar Tannyelvű Tanítóképző Karon folyik teljes körű magyar nyelvű oktatás, egyes karokon van részleges anyanyelvű képzés, de a többségükön csakis a kisszámú magyar ajkú tanár önszorgalmi tevékenységének köszönhető az, hogy a hallgatók legalább a tanárokkal folytatott konzultációikat le tudják bonyolítani az anyanyelvükön. A szülőföldi anyanyelvű képzés nagymértékben javíthatná a kisebbségek tagjainak sokszor alacsonyabb képzettségi szintén. A vonatkozó szakirodalomban sokszor vitatott téma a vajdasági, magyar hallgatók szakválasztási preferenciái, viszont a kutatások eddig nem foglalkoztak a fiatal magyar nők szakválasztásával az Újvidéki Egyetemen belül. A nemzetközi szakirodalom már több éve foglalkozik a nők és az információs technológiák kapcsolatával, illetve keresi a választ a nők alulképviseletére a műszaki tudományokban. A szakirodalomban hangsúlyos a sztereotípiák és az otthoni nevelés befolyása a

nőkre, a műszaki tudományok „férfias foglalkozások” és a nőket gyerekkoruktól a „nőies pályák” felé irányítják, azokon belül is mindenekelőtt a tanári hivatások felé.

A fiatal magyar hallgatónők többsége legalább kettős diszkriminációval küzd (társadalmi nem és anyanyelv), de az osztálybeli különbséget is ki kell emelni, hiszen a magyar hallgatónők zöme Újvidékre tanulni jön, sokan nem kapnak elegendő támogatást otthonról, így az egyetemi évek alatt még dolgozniuk is kell, ami jelentősen megnehezíti tanulmányaikat. Az anyanyelvi oktatás hiánya mellett viszont a „férfi foglalkozások” tanulása már túl nagy kihívásnak tűnhet a számukra, így nem meglepő, hogy a kutatás eredményei egy jellegzetes struktúrát mutatnak, amely szerint a vajdasági magyar hallgatónők képviseltsége a Bölcsészettudományi Karon, a zombori Tanítóképző Karon és a szabadkai Magyar Tannyelvű Tanítóképző Karon több mint 80%-os. A magyar lányok alulképviseltsége jelentős a Műszaki Karon, az Építőmérnöki Karon, a Mezőgazdasági Karon és a Testnevelési Karon is, ahol csak valamivel több, mint 30%-os a képviseltségük.

A fenn leírtak negatív vetülete a munkaerőpiac túltelítettsége a pedagógus szakmákban oklevelet szerzett nőkkel, illetve az hogy a nők csak kis számban tudják kibontakoztatni teljes kreativitásukat és hajlamukat a műszaki tudományok terén. A nők jelentősebb képviseltsége a műszaki tudományok terén újszerű kutatási módszerekhez és eredményekhez vezethetne, illetve csökkenteni tudná a nemi szegregációt a munkaerőpiacon, ahol a műszaki szakmák keresettebbek és jobban jövedelmeznek. A nők egyenlő képviseltsége a műszaki tudományokban és ezáltal az új technológiákban nagyobb bevételt és ezzel egyidejűleg befolyást is biztosíthatna számukra, illetve lehetőségük nyílna a társadalmi hatalom-megosztás nemek szerinti kiegyenlítésére. Ez nagy jelentőséggel bír, hiszen az esélyegyenlőség *de facto* akkor fog megvalósulni, ha a nők gazdasági szempontból is egyenlők lesznek a férfiakkal.

A dolgozat több javaslatot tesz a nők nagyobb képviseltsége érdekében a műszaki tudományokban. A sztereotípiák elleni harc és az otthoni nevelés változtatása szükségszerű annak érdekében, hogy ne alakuljanak ki a gyerekek tudatában a „férfias” és „nőies” foglalkozások. Emellett kvóták bevezetése is szükséges a költségvetés terhére tanuló hallgatónők számára a műszaki tudományokon, amelyek várhatóan növelnék a nők számát ezeken a szakokon. Megfelelő ösztöndíjazási rendszer kialakítása is szükséges, amely már a középiskolás lányokat is ösztönözné a műszaki tudományok irányába, később meg a műszaki tudományokban kimagasló eredményeket elért egyetemista lányokat és kutatónőket segítené. Végezetül az olyan női civil szervezetek segítségére is szükség van, amelyek ismeretterjesztő tevékenységükkel a nőket a műszaki tudományok felé irányítják.

A dolgozatban bemutatott kutatás lehetséges folytatása a műszaki tudományokon tanuló és kutató hallgatóknak és tanárakkal folytatott további interjúk gyűjtése és azok elemzése. Az interjúkon keresztül begyűjtött információk várhatóan „láthatóvá” teszik a magyar nőket, rámutatnak majd arra, hogy a magyar hallgatóknak milyen nehézségekkel kell, hogy megküzdjenek annak érdekében, hogy nőként, magyar nemzetiségüként és magyar anyanyelvüként érvényesüljenek az Újvidéki Egyetem a műszaki szakain.

Felhasznált irodalom

- Bimber, Bruce. 2000. „Measuring the Gender Gap on the Internet.” *Social Science Quarterly* 81:3 (September), 868–876.
- Breda, Thomas & Ly Son Thierry. 2012. „In brief: Science: why the gender gap?” *CentrePiece* 17:3, 22-23.
- Crawford, Tonia & Candlin, Sally. 2013. „A literature review of the language needs of nursing students who have English as a second/other language and the effectiveness of English language support programmes.” *Nurse Education in Practice* 13:3, 183–185.
- Gábrity-Molnár, Irén. 2005. „A magyar vagy multietnikus egyetem alapításának indoklása Vajdaságban,” In Kontra Miklós (szerk.) *Sült galamb? Magyar egyetemi tannyelvpolitika*. Somorja-Dunaszerdahely: Fórum Kisebbségkutató Intézet, 211–228.
- Gábrity-Molnár, Irén. 2009. „Továbbképzési esélyek a kisebbségi létben — A vajdasági magyarok esélyegyenlőségének példáján.” In Káich Katalin (szerk.) *Az esélyegyenlőség és a felzárkóztatás vetületei az oktatásban — Általános kérdések — (anya)nyelvi oktatás*. Újvidék: Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, 15-25.
- Gábrity-Molnár, Irén. 2011. „Vajdaság népességének háború okozta attitűdjei.” In Gábrity-Molnár Irén (szerk.) *Magyarságkutatás Vajdaságban*. MTT 14. Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság, 34-87.
- Hódi, Sándor. 2014. [*Mint oldott kéve – A demográfiai problémák társadalmi és lélektani háttere*](#) (Stratégiai füzetek 9. A Széchenyi István Stratégiakutató Társaság és a Magyar Nemzeti Tanács közös kiadványa). Újvidék: Magyar Szó.

- Lendák-Kabók, Karolina. 2014. „Magyar egyetemi hallgatók Vajdaságban – az Újvidéki Egyetem tudományterületeinek helyzetképe a társadalmi nemek szempontjából.” In Németh Ferenc (szerk.) *Régió és kultúra* (Tanulmányok). Szabadka: Újvidéki Egyetem, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, 136-147.
- Li, Nai & Gill Kirkup. 2007. „Gender and cultural differences in Internet use: A study of China and the UK.” *Computers & Education* 48, 301–317.
- Mann, Allison Leigh & Thomas A DiPrete. 2013. „Trends in gender segregation in the choice of science and engineering majors.” *Social Science Research* 42, 1519–1541.
- Mirnic, Károly. 2001. „Betelepítések, kitelepítések és vándormozgalmak.” In Gábrity-Molnár Irén & Mirnic Zsuzsa (szerk.) *Fészekbogyó vajdaságiak. Tanulmányok, kutatások, statisztikák*. Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság, 9-76.
- Rosenbloom, Joshua, L. et al. 2008. „Why are there so few women in information technology? Assessing the role of personality in career choices.” *Journal of Economic Psychology* 29, 543–554.
- Schiebinger, Londa. 2011. „Science, Gender and Beyond: An International Perspective.” In Gottfried Magerl, Rainhard Neck & Christiane Spiel, (ed) *Wissenschaft Und Gender*. Wien – Köln – Weimar: Böhlau Verlag, 9-32.
- Schumacher, Patrick, & Janet Morahan-Martin. 2001. „Gender, Internet and computer attitudes and experiences.” *Computers in Human Behavior* 17, 95-110.
- Szalma, József. 2005. „Magyar tannyelvű felsőoktatás az Újvidéki Egyetemen.” In Kontra Miklós (szerk.) *Sült galamb? Magyar egyetemi tannyelvpolitika*. Somorja-Dunaszerdahely: Fórum Kisebbségkutató Intézet, 203-209.
- Takács, Zoltán. 2013. *Határok nélküli felsőoktatás- Kisebbségi egyetemek regionális és elitképzési szerepe a Kárpát-medencében*. Doktori értekezés. Pécsi Tudományegyetem.
- Takács, Zoltán. 2013. *Felsőoktatási Határbelyzetek*. Szabadka: Magyarságkutató Tudományos Társaság.
- Wasserman Ira M. & Marie Richmond-Abbott. 2005. „Gender and the Internet: Causes of Variation in Access, Level, and Scope of Use.” *Social Science Quarterly* 86:1, 252-270.

SZK Hivatalos Közlönye. 22/2009 sz. A diszkrimináció tilalmáról szóló törvény.

SZK Hivatalos Közlönye. 76/2005, 100/2007, 97/2008 és 44/2010 sz. A felsőoktatásról szóló törvény.

SZK Hivatalos Közlönye. 104/2009 sz. A nemi egyenjogúságról szóló törvény.

SZK Hivatalos Közlönye. 98/2006 sz. A szerb alkotmány.

SZK Hivatalos Közlönye. 107/2012 sz. Oktatásfejlesztési stratégia 2020-ig.

SZK Hivatalos Közlönye. 15/2009 sz. Nemzeti stratégia a nők helyzetének javításáért és a nemi egyenjogúság előmozdításáért.

[*She Figures 2012. Gender in Research and Innovation. Statistics and Indicators.*](#) 2013. Luxembourg: Publication Office of the European Union. Hozzáférés 2015. április 26.

Statisztikai Évkönyv (2009-2012). Belgrád: Statisztikai Hivatal.